

NOTE EPIGRAFICE

**Mihai IONESCU, Alexandru BARNEA,
Octavian BOUNEGRU**

Prezentarea sumarelor considerații în nota de față este prilejuită de o nouă descoperire epigrafică din Dobrogea. Este vorba de o inscripție funerară în limba latină semnalată, în urma unei cercetări arheologice de teren¹, la Mănăstirea „Sfântul Andrei” de lângă localitatea Ioan Corvin, în apropiere de Tropaeum Traiani. Inscripția a fost văzută în două rânduri, la date diferite, dar foarte apropiate între ele. Mai întâi la 16 iulie 2000, când a fost posibilă și schițarea întregului ansamblu al pietrei, inclusiv câmpul inscripției (Fig. 1), pentru ca abia câteva zile mai târziu (29 iulie 2000) să fie examinată mai cu atenție și fotografiată în două etape, 2000 și 2002. Din păcate, în acest interval de timp, lespeda a fost transportată de la locul ei inițial, ocazie cu care ea s-a rupt în două în porțiunea mediană, pentru a fi amplasată, nu se știe din ce motive, în curtea mănăstirii menționate, sub alte blocuri de piatră care suprapun aproape întreaga jumătate dreaptă a câmpului inscripției (Fig. 2), unde se păstrează și astăzi.

Restituirea textului pune probleme deosebite nu numai din cauza imposibilității observării tuturor detaliilor paleografice, ci și pentru că, într-o perioadă anterioară greu de precizat, jumătatea inferioară a câmpului inscripției a fost distrusă definitiv, prin practicarea în placa de calcar a unui mare orificiu oval (Fig. 1). De bună seamă că, prin această „adaptare”, adică prin perforarea plăcii, aceasta a avut trista soartă a multor monumente antice similare din Scythia Minor sau de aiurea, aceea de a fi fost folosită, de către localnici inconștienți, la amenajarea unei fântâni. Din aceste motive examinarea inscripției în discuție nu s-a putut realiza după toate normele epigrafice, iar lectura textului lasă mult de dorit. Totuși, recuperarea chiar și unei părți a acestei inscripții aduce unele elemente noi de onomastică vest-pontică, pe care le considerăm, așa cum vom arăta mai jos, deloc neglijabile.

Inscripția a fost gravată pe o placă masivă de calcar gălbui, destul de poros, având lățimea maximă de 114 cm, iar înălțimea maximă de 168 cm. Câmpul inscripției este încadrat într-un dublu chenar, cel exterior profilat, iar cel interior simplu. Dimensiunile chenarului interior sunt: 119 x 80 cm. În partea superioară a

¹ La această periegeză au participat Mihai Ionescu și Alexandru Barnea.

plăcii se mai observau urmele unui fronton decorat cu două cercuri aproape șterse, având la extremități câte o rozetă, din care s-a păstrat doar cea din colțul din stânga sus. Jumătatea inferioară a chenarului interior este perforată de un mare orificiu oval, având diametrul cuprins între 55 și 65 cm.

Din textul inscripției, care cuprinde în total 11 rânduri, sunt relativ lizibile primele patru rânduri, formula funerară bine-cunoscută și numele titularului, în timp ce celelalte rânduri pot fi doar deduse doar din câteva litere, sau chiar fragmente de litere, fără puțință de restituit (Fig. 1). Rândurile 8 și 11 sunt complet ilizibile. Înălțimea literelor: la primul rând = 105 mm; la celelalte rânduri = 70-72 mm. Ductul literelor este îngrijit, forma acestora, mai ales în cazul lui D, A și R, este plină, sugerând o anumită amplitudine. Hastele verticale ale lui P și R, precum și cele oblice sau orizontale ale lui A, V și E, sunt îngroșate prin incizii triunghiulare, unele destul de proeminente. În r. 2 și 3 cuvintele sunt despărțite prin *apices* la fel de îngrijite. Criteriul paleografic și aspectul general al monumentului indică, fără nici un dubiu, prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr., poate chiar perioada domniilor Traian – Hadrian. Restituția textului este următoarea:

D M	1 D(is) M(anibus)
C VALERIVS CRIS	2 C(aius) Valerius Cris-
PVS CLAV //////////////	3 pus Clau[dius ?] ///
TERENTIVS IVL /////	4 Terentius Iul[ianus ?]
V ////////////////////////////////////// IB XIII	5 V [.....] IB XIII
A ////////////////////////////////////// O	6 A [.....] O ?
C ////////////////////////////////////// I	7 C ? [.....] I
////////////////////////////////////	8 //////////////////////////////////////
C ////////////////////////////////////// E	9 C [.....] E ?
I ////////////////////////////////////// IA	10 I [.....] IA ?
////////////////////////////////////	11 //////////////////////////////////////

După cum se poate observa, starea deplorabilă a conservării monumentului și, mai ales, a textului inscripției, face ca orice încercare de restituire a rândurilor 4 – 11 să fie sortită eșecului. Cu toate acestea, putem evidenția câteva aspecte interesante. Piatra de mormânt aparține unui cetățean roman, Caius Valerius Crispus, care locuia, poate, chiar la Tropaeum Traiani, sau care era, la fel de probabil, beneficiarul unei proprietăți campestre din regiune. Ca monument funerar, inscripția de mai sus este atipică, sau, oricum, mai puțin obișnuită, în sensul că, după numele titularului monumentului, acolo unde am fi așteptat detalii privind ocupația acestuia și, în orice caz, numărul anilor trăiți, sunt menționate, după toate probabilitățile, numele altor două persoane: r. 3, unde după cognomenul Crispus, apare cu claritate un Clau[dius ?] ..., urmat în r. 4 de un alt antroponim, Terentius Iul[ianus ?]. Este foarte posibil ca tocmai aceștia doi să se fi îngrijit de ridicarea monumentului funerar al lui Valerius Crispus. Apreciem, pe de altă parte, că Valerius Crispus nu era militar și nici veteran, pentru că, de obicei, această calitate era amintită imediat după numele titularului.

Ajungem, astfel, la partea cea mai consistentă a comentariului referitor la această piatră de mormânt: numele celui evocat. Cognomenul Crispus, fără a fi

neobișnuit în epoca Principatului, era destul de rar. În Dobrogea este întâlnit la Troesmis, de trei ori, în celebra listă de militari², precum și în persoana unui Lucius Valerius Crispus, edil al comunității numite *veterani et cives Romani consistentes ad canabas legionis V Macedonicae*³. La aceste mențiuni se adaugă și cea a unui Crispus, trăitor la Histria și mort de tânăr, la numai 18 ani, a cărui piatră funerară s-a descoperit în orașul de pe malul lacului Sinoe⁴.

În Moesia Inferior cognomenul Crispus mai este atestat într-o lespede funerară pusă în amintirea lui Tiberius Plautius Crispus, *veteranus legionis q(uintae) Mac(edonicae)*⁵. Nici în Moesia Superior nu lipsesc astfel de atestări epigrafice: [... ..] Crispus, *miles cohortis I Cantabrorum*⁶,. Lucius Valerius Crispus, menționat într-o diplomă militară din timpul lui Septimius Severus⁷, precum și Gaius Acilius Crispus și Claudius Crispus⁸, atestați amândoi în pietre de mormânt de la Scupi.

În Dacia sunt două atestări epigrafice: un Aelius Crispus dintr-o inscripție de la Sebeș⁹ și un Titus Rasius Crispus, *centurio legionis V Macedonicae piae constantis*, care ridică la Potaissa un altar în cinstea lui Hercules Invictus. Din Pannonia, de la Aquincum provine o inscripție funerară în care este menționat un anume Publius Aelius Crispus¹⁰, iar în Germania Superior, la Mogontiacum, este menționat un Valerius Crispus, *miles legionis I Adiutricis*¹¹.

Din Achaia (Kenchreai) provine piatra de mormânt a lui Marcus Iulius Crispus, *veteranus legionis II Adiutricis*¹². Un Lucius Valerius Crispus este menționat într-o listă de liberiți din Egipt¹³, iar în Mauretania Caesariensis (Bida) este atestat un Caius Iulius Crispus, care ridică un altar în cinstea lui Silvanus¹⁴.

În general, originea celor care poartă cognomenul (sau numele) Crispus este necunoscută. Există, însă, câteva excepții. Astfel, într-o inscripție din Hispania Citerior¹⁵, este menționat un anume Crispus *Syrus*. O altă interesantă informație provine dintr-o recentă inscripție din Numidia, de la Lambaesis, care conține o lungă listă de nume de persoane, originare din centre din Orient (Laodicea, Antiochia, Hierapolis, Doliche) sau din nordul Africii (Volubilis, Thamugadi), printre care apare un Caius Valerius Crispus, *c[astr(is)?]*¹⁶. Este greu de spus dacă prin *c[astr(is)?]* ar trebui să se înțeleagă chiar castrul de la Lambaesis, cum ar părea normal – în acest caz având asigurată originea locală a acestui personaj –

² ISM V 137, col. III, r. 28: Claudius Crispus; col. IV, r. 7: [C]rispus, *ex b(eneficiario) leg(ati)*; col. IX, r. 14: Antonius Crisp[us].

³ *Ibid.*, 156.

⁴ ISM I 284.

⁵ AE 1976, 614.

⁶ ILJug 463.

⁷ CIL III 14507.

⁸ IMS VI 77; 104.

⁹ AE 1971, 370.

¹⁰ AE 1990, 808.

¹¹ AE 1911, 235.

¹² AE 1957, 22.

¹³ AE 1039, 312.

¹⁴ AE 1969/1970, 719.

¹⁵ L. A. Curchin, ZPE, 58 (1985), 245, Nr. 7.

¹⁶ AE 1992, 1873.

sau un alt castru, neprecizat. Pe de altă parte, menționăm că acest Caius Valerius Crispus este singurul omonim, pe care l-am identificat până acum, al celui din inscripția de lângă Tropaeum Traiani.

Fără a fi, nici pe departe, exhaustivă, lista prezentată mai sus atestă o răspândire relativ uniformă a cognomenului Crispus în Imperiu, de obicei în mediul militarilor, cu o oarecare preponderență pentru provinciile dunărene, cele occidentale și cele din nordul Africii. Acest antroponim nu lipsește nici din mediul persoanelor civile fără a fi, însă, în acest caz, majoritar.

Caius Valerius Crispus din inscripția de la Mănăstirea „Sfântul Andrei” completează, așadar, prosopografia de tradiție latină din Scythia Minor. Cât despre celelalte două persoane menționate în inscripție, Claudius ..., și Terentius Iul[ianus?], dacă aceștia nu vor fi fost rude ale defunctului, ceea ce pare destul de improbabil câtă vreme nu poartă *tria nomina*, am putea presupune ca ei să fi fost liberti ai lui Valerius Crispus. Dacă presupunerea noastră este corectă, atunci Caius Valerius Crispus s-ar înscrie în seria marilor proprietari funciari din această provincie.

În final am vrea să atragem atenția asupra pericolului pe care îl reprezintă colecționarea de antichități de către persoane neautorizate, în acest caz reprezentanții mănăstirii Sf. Andrei, care, nu demult, aveau o persoană angajată să achiziționeze antichități, persoană ce a făcut inclusiv săpături arheologice neautorizate distrugând o serie de morminte romane și un *dolium* în zona Izvorului Eminescu, nu departe de Mănăstirea Sf. Andrei.

În același loc, în urma aceleiași cercetări de teren din anul 2000, reluată în 2002, este de semnalat o așezare romană datată în secolele III-IV p. Chr., după cum indică o serie de fragmente ceramice, *tegulae* și cărămizi fragmentare, precum și fragmente ceramice getice și chiar medievale timpurii (secolele X-XI), ceea ce denotă o locuire în zonă în diferite epoci istorice și care poate fi pus în legătură cu sursa de apă din apropiere.

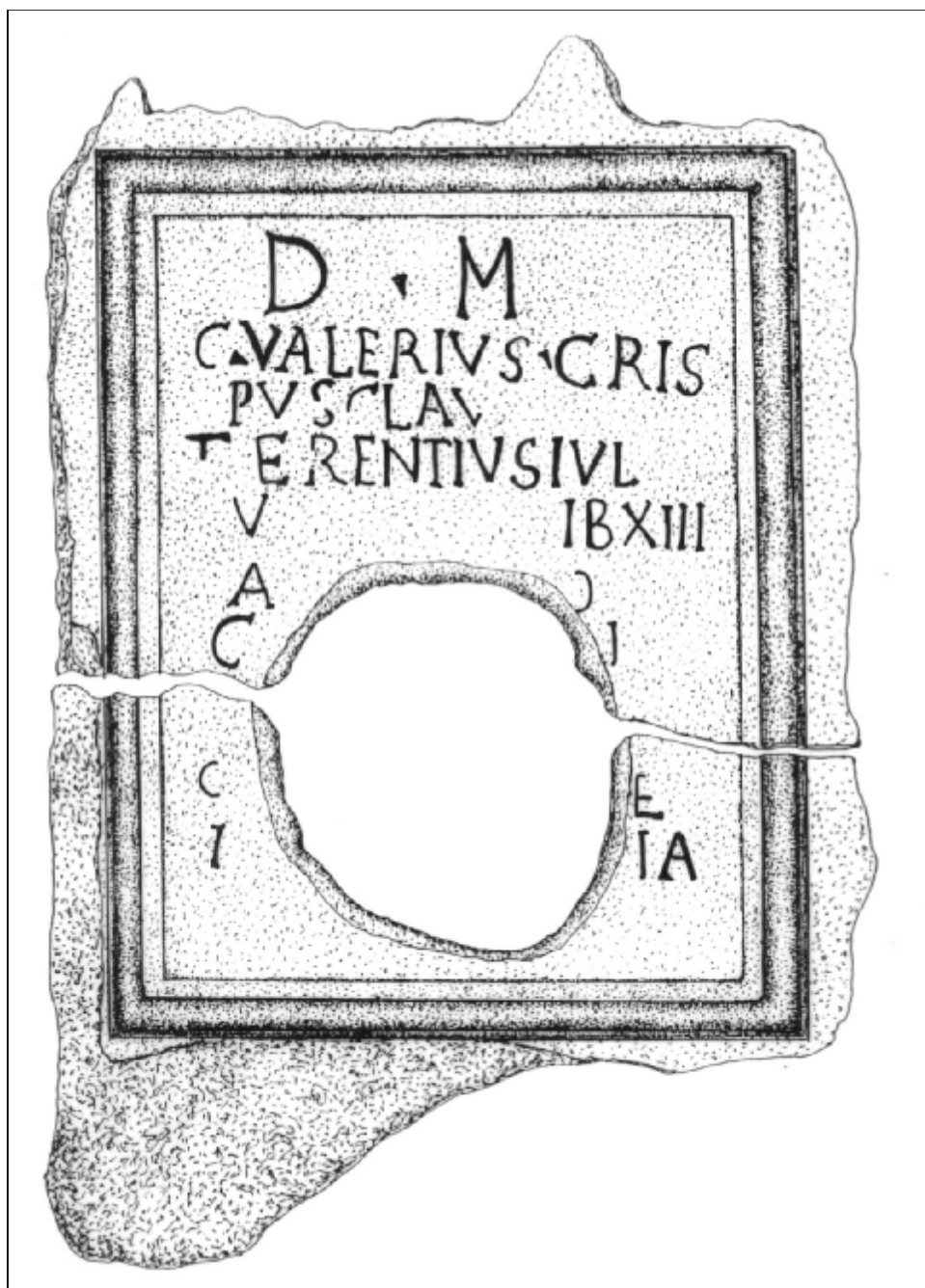

Fig. 1- Schița pietrei de mormânt a lui Caius Valerius Crispus

Fig. 2- Fotografia pietrei de mormânt (stadiul din 29. 07. 2000)

NOTES ÉPIGRAPHIQUES

Résumé

Pendant l'été de 2000 on a signalé une inscription funéraire en latin dans la cour de la monastère "Saint André" près de Tropaeum Traiani, en Scythie Mineure. À cause d'une irrémédiable intervention anthropique, l'état de conservation de cette inscription est très mauvais, ce qui a empêché la restitution du texte, excepté les premières lignes dont il résulte que celle-ci appartenait à un certain Caius Valerius Crispus. Il est très probable que cette plaque funéraire soit érigée par deux personnes proches, peut-être même des libertes, Claudius ..., et Terentius Iul[ianus ?]. L'inscription date de la première moitié du IIe s. ap. J.-C et apporte une nouvelle addition à la prosopographie latine de la Scythie Mineure. Il n'est pas exclu que Valerius Crispus ait appartenu à la catégorie des grands propriétaires fonciers de Scythie Mineure.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Esquisse de la pierre tombale de Caius Valerius Crispus

Fig. 2. Photo de la pierre tombale (état de 29. 07. 2000)